

Saima Lojić

Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
Master studije istorije

Zbornik radova, *Kultura sjećanja: 1945. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*, Disput, Zagreb, 2009, 280. str. (ur. Sulejman Bosto i Tihomir Cipek)

U izdanju Disputa objavljen je zbornik radova pod nazivom *Kultura sjećanja: 1945. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*. Ovaj zbornik je zapravo nastavak dva zbornika koja se bave prijelomnim godinama 20. stoljeća (1918. i 1941.) Pisati o prijelomnim godinama i mogućnosti da se održi kultura sjećanja predstavlja veliki napor te autori pišu veoma iscrpno tematizirajući različita pitanja. Prisutna je aktualizacija historijskih prekretnica i zbog toga je potrebno biti veoma oprezan. U modernoj historiji 1945. godina predstavlja godinu epohalnog prijeloma, godinu kada je dobro nadvladalo zlo. Svjesni smo činjenice da privilegovano mjesto pripada političkim dešavanjima, međutim, veoma je važna i kultura sjećanja kako bi se održala dinamika kolektivnog pamćenja i u društvu razvila svijest o važnosti sjećanja na rat koji je promijenio tok historijskih dešavanja. Zbog toga, svaka knjiga ili zbornik koji je objavljen s ciljem da se održi kultura sjećanja ima veliku važnost.

Pored Predgovora, zbornik obuhvata tri tematska bloka: „Politike prošlosti“, „Studije slučaja“ i „Udžbenici povijesti i historiografija“. Prvi tematski blok „Politike prošlosti“ bavi se instrumentalizacijom prošlosti i obuhvata 7 članaka. Sulejman Bosto u članku „Pitanje krivnje – između moralnog univerzuma i ideologije“ raspravlja o etičko-moralnom pitanju zločina i kazne, te nastoji pokazati da je slamanje totalitarnih režima imalo i univerzalni moralni razlog. Godina 1945. obnavlja pitanje moralne rehabili-

tacije čovječanstva. Autor kaže kako etički univerzalizam nadilazi sve partikularne, situaciono ili kontekstualno vezane, kulturno relativne i suprotstavljene moralne prakse. Razumijevanju kulture sjećanja doprinosi i pitanje etičke refleksije toka i posljedica Drugog svjetskog rata.

Ivo Komšić u članku „Komunizam i nacionalna svijest na kraju Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji“ raspravlja o tome kako je kraj Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji karakterističan po prijelomu kolektivne svijesti. Umjesto nacionalnog kolektiva ponuđen je novi komunistički kao univerzalni. Tito je izrađivao s partizanima tu svijest udarajući temelje državi formiranjem antifašističkih vijeća kao zakonodavnih organa vlasti. U članku „Mit o pobjedi kao mit o revoluciji“ Senadin Musabegović piše kako nakon 1945. godine nastaje mit o partizanima kao pobjednicima nad fašizmom. Sjećanje na 1945. kroz razne kolektivne rituale posjeduje u sebi: pagansku mitologiju o ustanku, regeneraciju kulta patrijarhalnog junaka koji se bori protiv mitskih oblika zla, a u isto vrijeme kult stvaranja novog čovjeka koji sve treba da podredi ideji proleterskog napretka. Diskurs o NOB-i bio je svugdje prisutan, na svim poljima društvenog, ekonomskog, političkog i kulturnog života. Velika pažnja se davala izgradnji spomenika kao pokazatelja junačke borbe. Bili su pristupni kolektivni rituali posjete tim mjestima koji su strukturirali na jedan mitski način kolektivnu svijest koja se formirala poslije rata. Autor zaključuje da se logika jugoslavenskog komunizma nije zasnivala na ideji vođenja unutrašnjeg rata što je rezultiralo konstituisanjem jedinstva između jugoslavenskih naroda. Međutim, simboli i rituali su nastali i izvedeni su iz ratne strukture.

Renata Jambrešić Kirin u članku „Rodni aspekti socijalističke politike pamćenja Drugoga svjetskog rata“ raspravlja o načinu smjene kulturnih strategija društvenog pamćenja u Hrvatskoj. Autorka smatra da se uveliko treba zahvaliti ženskom sudjelovanju u ratu. Žene koje su bile stavljene u drugi plan na različite načine su doživjele i reflektirale kulturu sjećanja i pamćenja. Bile one majke, kćerke, supruge, sudionice rata svaka je tokom rata često vodila bitku i sa samom sobom. Dok su ranije žene zane-

marivane, autorka navodi kako su u sociokulturnom polju nove federativne države žene bile simbolični nosioci modernosti. Ali ipak zbog nepostojanja nekog ženskog arhiva bilo je teško razviti kritičku historijsku svijest o doprinosu žena pobjedi antifašističkog pokreta. Nepostojanje ženskostudijskog istraživanja historije bitno je odredilo monolitnu, neproduktivnu historiografsku maticu istraživanja Drugog svjetskog rata sve do pojave prvih feminističkih studija osamdesetih godina prošlog stoljeća. Uprkos tome, žene su bile istinske čuvarice tradicije i pamćenja.

U članku „Označeno i neoznačeno u narativima društvenog pamćenja: Jugoslovenski slučaj“ autorka Gordana Đerić piše o fenomenu zaboravljanja i ćutanja u procesu konstruisanja jugoslovenskog pamćenja. Primjer Jugoslavije je veoma zanimljiv iz razloga što se o Jugoslaviji uglavnom ne govori kao o nacionalnoj državi, te pojam jugoslovenski nacionalizam skoro i ne postoji u vokabularu. Na osnovu toga ukazuje se na prednosti i ograničenja funkcija zajedničkog društvenog pamćenja u multietničkim i multireligijskim društvima. Historija Jugoslavije je kako kaže autorka napisana kao historija selektivnog pamćenja i selektivnog zaboravljanja. Đorđe Pavićević u članku „Zajednice pamćenja i režimi pamćenja: Ka odgovornom pamćenju“ piše o prednostima ali i manama kolektivnih pamćenja. Najčešća tema vezana za kolektivno pamćenje je ona koja je u vezi sa pitanjem identiteta i pitanjem suočavanja društva sa lošom prošlošću. Da li suočiti se s prošlošću znači i prihvatiti istu?! Potrebno je ukazati na odgovornost prema pamćenju te na teoriju koja bi rasvijetlila normativne aspekte koji se upliću kroz identitetsku i distributivnu ulogu pamćenja.

Posljednji članak u tematskom bloku „Politike prošlosti“ jeste „Politički naturalizam kao razaranje subjekta“ autora Gorana Gretića. Vrijeme totalitarnih režima se može okarakterisati kao vrijeme političkog naturalizma. Osnovni cilj takvog režima bila je destrukcija subjekta čija je srž i jedinstvenost zadana u ideologijski i biologijski utemeljenom naturalizmu. Na osnovu toga se može reći i da je genocidni antisemitizam utemeljen u nastojanju da se revidira etički monoteizam židovstva i njihov moralni princip

svetosti života. U tom procesu destrukcije subjekta osobito mjesto i značenje dobija raspoloženje ili osjećaj krivnje i srama te pitanje odgovornosti.

Drugi tematski blok pod nazivom „Studije slučaja“ bavi se problemom općeg plana slike 1945. godine na konkretnim pitanjima i sadrži 6 članaka. U članku „Lica i naličja bosanske varijante komunizma – Bošnjački slučaj“ autor Šaćir Filandra piše o prijelazu s građanskog na komunističko društvo kroz bošnjački primjer. Bosanska varijanta komunizma je bila ptorivrječna. U svojim krajnostima skoro nespojiva, bila je razapeta između težine nasljedene društvene stvarnosti i zacrtanih zahtjeva ideologije. Autor smatra da je za Bosnu i Bošnjake komunizam značio modernizam. Došlo je do urbanizacije i industrijalizacije. Međutim, priznavanje muslimanske nacije je po autoru izvršeno mimo logike komunističke ideologije, jer su pojedini dijelovi bošnjačkog identiteta odolijevali toj vlasti i njenoj ideologiji. Lidija Merenik u članku „Kultura zaborava: Jugoslovenska umjetnost i kulturna politika oko 1945. i njena sudbina pola vijeka kasnije na primjeru Josipa Broza Tita“ raspravlja o formama spomeničke skulpture. Autorka smatra da je došlo do zloupotrebe umjetnosti u političke svrhe.

Enver Kazaz u članku „Heroj i žrtva u funkciji pamćenja rata: Književni kanon i ideološki rituali kao temelj nacionalnog pamćenja“ bavi se odnosom književnog kanona i ideološko-kulturnih rituala kao jednim od modela konstruisanja kolektivnog pamćenja, dokazujući da je kanon mjesto očitovanja ideologije. U članku „Sjećanje na 1945: Čuvanje i brisanje. O snazi obiteljskih narativa“ autor Tihomir Cipek raspravlja o posljedicama nove vladajuće politike historije, te ukazuje na važnost obiteljske tradicije. Vjeran Pavlaković je autor članka „Komemotativna kultura Bleiburga, 1990–2009“. On piše kako je 1945. predstavljala početak nove ere autoritarizma. Postratnu patnju su simbolizirali Bleiburg i Križni put. Međutim, nakon 1990. traumatična sjećanja na Bleiburg su oslobođena i komemoracije su se pretvorile u političke performanse. Time su različita tumačenja Bleiburga postala dio svakodnevne politike u Hrvatskoj. Posljednji članak drugog tematskog bloka nosi naziv „Žrtvoslovi / Poimenični popisi hrvatskih

Nijemaca, vojnika i civila, stradalih i žrtava, tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraču“ autora Vladimira Geigera. Autor navodi kako se često preuveličava broj žrtava čime se manipuliše ljudskim gubicima te je zbog toga neophodno temeljito istraživanje. Među-tim, osnovni problem u tome jeste nedostatak izvora.

Treći i posljednji tematski blok pod naslovom „Udžbenici povijesti i historiografija“ bavi se pitanjem sjećanja u područjima društvene i političke zbilje koja je oblikovana u formi „znanja“, dakle, udžbenicima historije koji su često instrumenti različitih ideologija, te obuhvata tri članka. Stjepan Matković je autor članka „Ocjene uprave za agitaciju i propagandu KP Hrvatske o povjesničarima na Sveučilištu u Zagrebu od početka 1950-ih“. On raspravlja o odnosima komunističkih vlasti prema historičarima. Smatra da sveučilišni život nije doživio dramatične kadrovske promjene i da je sloboda istraživanja bila strogo ograničena. U članku „Nastava povijesti između historije i pamćenja: Hrvatski udžbenici povijesti o 1945.“ autorka Snježana Koren piše kako je ideološka polarizacija utjecala na udžbenike te analizira dva najzastupljenija udžbenika u osnovnim školama. Ona smatra kako su u udžbenicima zastupljene interpretativne razlike. Udžbenici su dio kulturnog pamćenja pojedinog društva i rezultat nastojanja tog društva da podari čvrst oblik onim stvarima koje smatra važnim. Posljednji članak trećeg tematskog bloka je „Godine okupacije: Slika 1945. u srpskim udžbenicima istorije“ autorke Dubravke Stojanović. Ona piše o tzv. „reciklaži“ 1945. kao jednim od najzanimljivijih poduhvata u srpskim udžbenicima. Autorka smatra da današnji poredak u Srbiji još uvijek traga za sopstvenim identitetom, te je zbog toga potrebno redefinisati prošlost.

Ovaj zbornik ima veliku vrijednost jer nastoji da održi sjećanje na 1945. godinu kroz različita tematska pitanja. U posljednjih nekoliko godina prisutna je i veoma aktuelna revizija prošlosti. Kroz pisanje je potrebno da se održi sjećanje na prošlost, jer smo svjesni činjenice da se javlja i čin potiskivanja određenog sjećanja. Pamćenje i sjećanje ostaju krucijalna pitanja dužnosti i nama u sadašnjosti ali i svim budućim generacijama.